

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.65 (477)

Чуловський В. А.,
приватний нотаріус
Київського міського нотаріального округу

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НОРМ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ТА НОРМ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ ГРУЗІЇ ЩОДО СПАДКУВАННЯ

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE NORMS OF THE CIVIL CODE OF UKRAINE AND THE NORMS OF THE CIVIL CODE OF GEORGIA ON INHERITANCE

У статті досліджено норми Цивільного кодексу України та Цивільного кодексу Грузії, які регулюють спадкові відносини. Запропоновано зміни до спадкового законодавства України. Проаналізовано судову практику України у сфері спадкування.

Ключові слова: спадкування, спадкове право, спадкові відносини, спадщина.

В статье исследованы нормы Гражданского кодекса Украины и Гражданского кодекса Грузии, регулирующие наследственные отношения. Предложены изменения к наследственному законодательству Украины. Проанализировано судебную практику Украины в сфере наследования.

Ключевые слова: наследование, наследственное право, наследственные отношения, наследство.

The article examines the norms of the Civil Code of Ukraine and the Civil Code of Georgia, which regulate inheritance relations. The changes to the inheritance legislation of Ukraine are proposed. The judicial practice of Ukraine in the field of inheritance is analyzed.

Key words: inheritance, inheritance law, hereditary relations, heritage.

Постановка проблеми. Аналіз спадкових норм Цивільного кодексу Грузії засвідчив, що Кодекс має як подібні, так і відмінні норми з Цивільним кодексом України, які регулюють спадкові відносини. Досі науковцями не здійснено окремого порівняльно-правового дослідження норм цивільних кодексів України та Грузії у сфері спадкування. На нашу думку, українська правова доктрина потребує аналогічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментом для правової доктрини є праці українських учених, у яких досліджуються проблеми та окреслюються перспективи розвитку спадкового права та законодавства України, а саме: праці М. Бондареві, В. Баранкової, Ю. Заїки, Л. Гріненко, В. Косака, В. Комарова, О. Кармази, Л. Козловської, Р. Майданика, О. Печеного, З. Ромовської, Є. Рябоконя, Т. Федоренко, С. Фурси, Є. Фурси, Є. Харитонова та інших. Водночас для розвитку правової доктрини комплексного дослідження сучасних проблем спадкового права через призму норм іноземного спадкового права бракує.

Метою статті є науково-практичний аналіз норм цивільних кодексів України та Грузії у сфері спадкування.

Виклад основного матеріалу. Спадкові відносини, які виникають у суспільстві та стосуються майже кожної людини, були та залишаються актуальними протягом багатьох століть на території майже всіх держав.

Загальновідомо, що спадкове право «генетично» пов'язане з цивільним правом та деякими науков-

цями розглядається як інститут цивільного права. Водночас такий висновок є дискусійним. Не акцентуючи увагу на місці спадкового права у правовій системі держави, зазначимо, що на рівні законодавчого акта норми щодо спадкування в Україні зосереджені, зокрема, у книзі шостій «Спадкове право» Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) [1]; у Грузії – у книзі 6 «Спадкове право» Цивільного кодексу Грузії (далі – ЦКГ) [2].

Дослідивши норми ЦКУ, дійдемо висновку, що книга 6 поділяється на глави, а саме: «Загальні положення спадкування», «Спадкування за заповітом», «Спадкування за законом», «Здійснення права на спадкування», «Виконання заповіту», «Оформлення права на спадщину», «Спадковий договір» (всього 7 глав), які, у свою чергу, містять статті (всього 92 статті; це статті 1216–1308).

Книга 6 «Спадкове право» ЦКГ також поділяється на глави, а саме: «Загальні положення», «Спадкування за законом», «Спадкування за заповітом», «Форма заповіту», «Запасний спадкоємець», «Обов'язкова частка», «Заповідальна відмова (легат)», «Зміна чи відміна заповіту», «Виконання заповіту», «Прийняття та відмова від прийняття спадщини», «Поділ спадщини», «Задоволення вимог кредиторів спадкоємцями», «Охорона спадщини», «Свідоцтво про спадщину» (всього 14 глав), які охоплюють статті 1306–1503 (всього 197 статей). На відміну від ЦКУ, глави ЦКГ можуть містити тільки одну статтю. Наприклад, глава 5 «Запасний спадкоємець» містить лише статтю 1370 «Запасний спадкоємець».

Звертаємо також увагу на те, що відповідно до техніко-юридичних вимог оформлення законодавчих актів номери глав ЦКУ, які містяться в книзі шостій «Спадкове право», є продовженням номерів попередніх глав, на які поділено загалом ЦКУ, а відтак він містить усього 90 глав. Натомість у книзі шостій «Спадкове право» ЦКГ нумерація глав інша, оскільки в кожній книзі ЦК номери глав починаються спочатку. Тому, на відміну від ЦКУ, де глава 84 має назву «Загальні положення спадкування», глава «Загальні положення» в ЦКГ має номер перший. До того ж нумерація здійснена словами, а не цифрами, як у ЦКУ. Водночас це не є помилкою, оскільки викладення змісту норм законодавства відповідає правилам мови юридичного письма держави.

Отже, за кількістю статей, які охоплено в ЦК книгою «Спадкове право», ЦКГ є лідером. Водночас аналіз змісту статей засвідчує, що деякі з них є невідомі законодавству України (не має аналогів, наприклад, стаття 1323 «Відкриття спадщини в сільськогосподарському дворі» тощо), інші (їх більшість, наприклад стаття 1306 «Поняття», стаття 1336 «Спадкоємці за законом», стаття 1345 «Особа, яка може бути заповідачем» тощо) – дублюють відповідні норми ЦКУ, але також мають особливості, визначені в них, ще одні – це статті, які за змістом є відповідними частинами в статтях ЦКУ (наприклад, стаття 1308 «Юридичні особи як спадкоємці», стаття 1312 «Позбавлення судом права спадкування», стаття 1311 «Батьки, які не мають права бути спадкоємцями» тощо).

Аналіз змісту статей у сфері спадкування ЦКУ та ЦКГ засвідчив, що кодекси розкривають зміст «спадкування» майже однаково. Наприклад, відповідно до статті 1216 ЦКУ спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців); перехід майна померлої особи (спадкоємця) до інших осіб (спадкоємців) здійснюється за законом чи за заповітом, або з обох підстав – стаття 1306 ЦКГ. Тобто ЦКГ уточнив норму завдяки переліченню видів спадкування, які виділені в ЦКУ в окрему статтю, наприклад, 1217.

Порівнявши зміст статей глави 1 «Загальні положення» ЦКГ та зміст статей глави 84 «Загальні положення про спадкування» ЦКУ, дійдемо висновку, що ЦКГ більш детально розкриває загальні аспекти спадкування в главі 1 «Загальні положення», оскільки, наприклад, окремо приділяє увагу юридичним особам як спадкоємцям (стаття 1308), позашлюбним дітям як спадкоємцям батька (стаття 1309), позовному строку для усунення від права на спадщину (стаття 1317), місцю відкриття спадщини за кордоном (стаття 1324), місцю відкриття спадщини для осіб, які проживають за кордоном (стаття 1325), місцю відкриття спадщини для осіб, які постійно проживають за кордоном (стаття 1326), майбутньому спадковому майну (стаття 1329) тощо.

На нашу думку, деякі статті ЦКГ, наприклад щодо місця відкриття спадщини за кордоном (стаття 1324), місця відкриття спадщини для осіб, які проживають за кордоном (стаття 1325), місця відкриття спадщини для осіб, які постійно проживають

за кордоном (стаття 1326), можуть бути запозичені в законодавство України з урахуванням відповідних колізійних норм Закону України «Про міжнародне приватне право».

Як і в Україні, у Грузії спадкування за законом відбувається в порядку черговості (статті 1258–1267 ЦКУ та статті 1336–1343 ЦКГ).

Відповідно до статті 1258 ЦКУ спадкоємці за законом одержують право на спадкування почергово. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування в разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття, крім випадків, встановлених статтею 1259 ЦКУ. Право першої черги на спадкування за законом мають діти спадкодавця, зокрема зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той із подружжя, який його пережив, та батьки (стаття 1261 ЦКУ); право другої черги – рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері; право третьої черги – рідні дядько та тітка спадкодавця; право четвертої черги – особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини. Нарешті, право п'ятої черги – інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів дальшого ступеня споріднення (статті 1262–1265 ЦКУ).

Згідно зі статтею 1336 ЦКГ в разі спадкування за законом спадкоємцями в рівних частках є: по-перше, діти померлого, дитина, яка народилася після смерті спадкодавця, чоловік (дружина), батьки (усиновлювачі); по-друге, сестри та брати померлого; по-третє, бабуся, дідусь, батьки бабусі чи дідуся; по-четверте, тітка (сестра матері чи батька) та дядько (брат матері чи батька); по-п'яте, племінники, якщо їх немає в живих, то їхні діти.

Тобто кількість черг є однаковою, однак коло спадкоємців за законом у кожній із черг різне. Також зазначимо, що, на нашу думку, норма статті 1261 ЦКУ щодо того, що спадкоємцями є «діти спадкодавця, зокрема зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті», потребує змін, оскільки, беручи до уваги сучасний розвиток медицини в частині штучного запліднення, дитина може бути штучно зачата після смерті спадкодавця. Тому редакція статті 1336 ЦКГ є більш вдалою.

Що стосується спадкування за заповітом, то норми обох кодексів майже аналогічні. Однак є такі, які викликають цікавість для законодавства та практики в Україні. Наприклад, це стаття 1353 ЦКГ, за якою в разі, коли заповідач визначив особу спадкоємця за ознаками, які можуть підійти до декількох осіб, і неможливо визначити, кого з них мав на увазі заповідач, всі вони вважаються спадкоємцями з правом рівної частки. ЦКУ не містить аналогу цієї статті. Водночас у разі складання секретного заповіту та оголошення його змісту (статті 1249, 1250 ЦКУ) може виникнути така ситуація, якщо заповідач зробить такий «опис» спадкоємців у заповіті.

Як і в українському спадковому праві, ЦКГ передбачає письмову форму заповіту; нотаріальне засвідчення чи без такого засвідчення (стаття 1357 ЦКГ). ЦКГ окремо виділяє домашній заповіт (стаття 1364), тобто заповідач має право власноручно написати заповіт та підписати його. Однак такий заповіт потрібно передати на зберігання нотаріусу (стаття 1365). Крім того, окрема стаття 1366 ЦКГ присвячена складенню заповіту з використанням технічних засобів. ЦКГ водить поняття за розкриває зміст секретного заповіту (стаття 1367). Відповідні норми містяться також у ЦКУ, крім використання терміна «домашній заповіт» (див., наприклад, статті 1247, 1248, 1249 ЦКУ).

Що стосується кола спадкоємців обов'язкової частки у спадщині, норми кодексів є різними. Наприклад, статтею 1241 ЦКУ передбачено, що малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують незалежно від змісту заповіту половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка). Однак у статті 1371 ЦКГ йдеться про те, що діти спадкоємця, його батьки та чоловік (дружина) незалежно від змісту заповіту мають право на обов'язкову частку, яка повинна складати половину частки, яку б вони успадкували за законом. Тобто в Україні ця норма розповсюджується лише на малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця, непрацездатну вдову (вдівця) та непрацездатних батьків, а в Грузії – на дітей спадкоємця, його батьків і чоловіка (дружину), які є як непрацездатними, так і працездатними.

З теоретичного та практичного погляду для вдосконалення регулювання спадкових відносин в

Україні цікавість викликає також глава 11 «Розділ спадщини» книги 6 «Спадкове право» ЦКГ, яка розкриває особливості та порядок розподілу спадщини (наприклад, стаття 1461 щодо недопустимості розподілу земель сільськогосподарського призначення, стаття 1475 щодо врахування особистого вкладу, стаття 1483 щодо відстрочки компенсації тощо) та буде предметом нашої подальшої розвідки. Наприклад, статтею 1455 ЦКГ встановлено, що під час розподілу майна в частку кожного спадкоємця входить вартість майна, отриманого ним як подарунок від спадкодавця протягом п'яти років до відкриття спадщини.

Як і в Україні, так і в Грузії нотаріальним актом, який засвідчує право на спадщину, є свідоцтво про право на спадщину (статті 1296–1301 ЦКУ та статті 1499–1503 ЦКГ). Водночас, на відміну від України, де статтею 1298 ЦКУ передбачено, що свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення шести місяців з часу відкриття спадщини, у Грузії статтею 1500 ЦК встановлено, що свідоцтво про право на спадщину може бути видано раніше від шести місяців у випадку, встановленому цією статтею Кодексу.

Висновки. Законодавство України та законодавство Грузії у сфері спадкового права формувалися історично, відповідають звичаям і традиціям українського та грузинського народів. Норми ЦКУ та норми ЦКГ комплексно визначають порядок переходу прав та обов'язків (спадщини) від спадкодавця до спадкоємців, мають як спільні, так і відмінні норми у сфері спадкування. На нашу думку, деякі з норм ЦКГ можуть бути відтворені в ЦКУ для вдосконалення процесу спадкування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верховна Рада України: Офіційний веб-портал: Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada>
2. Гражданский кодекс Грузии: По сост. на 26 нояб. 2001 г. / Науч. ред. З.К. Бигвава. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 750 с.